

Postmodernistično oživljanje Adorna

OBRAD SAVIČ

"Sovraštvo proti modernemu in sovraštvo
proti zastarelemu sta eno in isto"
T. Adorno: MINIMA MORALIA

Zadnja leta smo soočeni s prodirajočim valom povečanega zanimanja za Adorna: smo skoraj v središču Adornove renesanse, ki jo spodbujajo vedno pogostejše diskusije o krizi, razpadu, pa tudi koncu svetovne Moderne. Z drugimi besedami, vedno bolj številne razprave o postmoderni so skoraj do restavracijskega sijaja privedle Adorna v središče filozofskega zanimanja. Relativno močno in trajno delovanje Adornove filozofije, to čudno sposobnost preživetja lahko med drugim pojasnimo z mnogostranskimi zvezami kritične teorije z drugimi raziskovalnimi usmeritvami. Svojo prodornost dolguje Adornova misel tudi okoliščini, da je bila od nekdaj *odprta* (receptivna pripravljenost) za druge poglede, ki jih je lahko vrskala vase. Še več, Adornovi miselni eksperimenti so omogočali številna heterogena nadaljevanja. V tem smislu lahko trdimo, da je v ozadju delovanje kritične teorije ostal filozofsko živ in trajen predvsem Adornov (in delno Benjaminov) nauk. Zdi se, da je Adornova filozofska aktualnost v velikem nasprotju z vedno bolj vidnim odmiranjem protagonistov frankfurtske šole. Zato zgodovino dokončnega odmiranja enih in preživetja drugih protagonistov te miselne šole. Proces oblikovanja postmodernističnih razprav, ki jih je navdihnil Adorno, še posebej dokumentirajo omenjeno trditev. Kaj je tisto v Adornovi filozofiji, v njegovem načinu modrovanja, kar mu je omogočilo, da preživi številne interpretacijske valove in teoretske mode ter se dokončno vrine v samo središče najnovejših filozofskih diskusij?

Odgovora na to vprašanje ni mogoče omejiti in reducirati na rekonstrukcijo "subtilnih in skrbnih filozofskih analiz" Adornove kritične teorije, ki so jih ponudili Bons, Honet, Zelner, Dubiell in drugi. Celo priznani poznavalci kritične teorije in to od Habermassa in Velmerja do Bubnerja in Jaya ter prosvetljena Adornova naslednika, Schnedelbach in Kulenkampf, so diskretno menili, da je izredno težavno, skorajda tvegano, pisati o Adornu. V zelo obsežni in povečani sekundarni literaturi - ki vztrajno vpliva na aktualnost Adornove kritične teorije - v glavnem dominirajo konvencionalne strategije tolmačenja. Posebno v zgodnjih, pretežno akademskih diskusijah, je bila Adornova misel prehitro katalogizirana po načelih interdisciplinarne selekcije. Adorno

se je tu pojavljal kot konvencionalni muzikolog in kulturolog ali kot akademski sociolog, psiholog in filozof. Vsak si je lastil svojega interdisciplinarno "udomačenega" Adorna. Kasneje bolj napredne diskusije opuščajo ambicijo, da bi heteronomne figure doktrinarno homogenizirale in akademsko disciplinirale Adornovo mišljenje. Obstoječe aporije, iskanja in dileme Adornovih miselnih eksperimentov so registrirane kot trenutki notranje zgodovine konstituiranja njegove filozofije. "Logika razsula" - ki le imanentno reflektira logiko razpadlega življenja - je postala *signum* Adornove pisateljske prakse. Aporitičnost Adornovega "atonalnega mišljenja" (Georg Picht) ni prepoznana samo kot njegov filozofski "program", ampak tudi kot sama "produktivna moč mišljenja in energija kritične reflektiranosti". To fazo Adornove recepcije najbolj komentira novjši zbornik *Die negative dialektik Adornos* 1984 in znana, skoraj programska izjava Karla Brauna: "Proglasiti Adorna za nedvomnega pripadnika določene filozofske smeri je povsem nemogoče. Običajna razvrščanja v neomarksizem, v filozofijo eksistence ali v filozofijo življenja, ostajajo *zunanja*". V bistvu je Adorno hotel kritično reflektirati skupni napredni duhovni dosežek nekega časa. Njegova filozofija temelji med drugim na kritičnem obračunavanju z vplivnimi duhovnimi tokovi zadnjih dveh obdobj: tu je črpal svoje produktivne miselne spodbude in spoznanja. V tem smislu skoraj ni mogoče zasnovati nek *subtilen* interpretacijski model, sicer protislovnih razvojnih faz njegovega mišljenja. Nedavno je Martin Jay (*Adorno*, 1984) opozoril, da noben zahteven poskus integracijske, celovite in sistemske rekonstrukcije Adornove misli, ne zadene svojega predmeta. Večplastna in bogata teoretska dejavnost in mnogostranske produktivne zveze z drugimi intelektualnimi tradicijami so že od začetka preprečile Adornu, da bi se doktrinarno vezal na določeno mišljenjsko šolo. Jay zlasti vztraja na mnenju, da se Adornova misel inicialno upira vsakemu reduciranju na en sam teoretski ukrep. Postopek sprejemanja *neke* teze ali ideje, ki bi potem služila kot ključ za razumevanje *celotne* Adornove misli, je v protislovju z njenim najglobljim potencialom: ta misel živi od lastne hiperprodukcije razlik (razdrobljena, decentralizirana, skoraj neulovljiva miselna praksa), ki se z nikakršnimi naknadnimi postopki ne morejo sinhronizirati v Sistem. Zahteva po celovitem in zaokroženem razumevanju, tolmačenju in prisvajanju Adornove filozofije neposredno ogroža njene najgloblje antisistemske impulze. Ni po naključju slavno zbirko aforizmov in mikro esejev, *Minima moralia* Habermass pravkar proglasil za najboljšo in najpomembnejšo Adornovo knjigo. Poleg vsega je še v skladu z lastnim razumevanjem Adorno trdil, da se njegova večplastna, razdrobljena in razsrediščena misel upira vsaki nasilni homogenizaciji. Po nepreklicnem zlomu Heglovega sistema je Adorno, bolj ko kateri koli drug sodobni filozof, rušil to, kar je Hans Albert po pravici imenoval - *mit totalnega uma*.

Da bi Adornovo mišljenje podvrгла njegovim lastnim merilom, je razsvetljenjska literatura glede na tradicijo prevzela neko novo, umirjeno, skoraj zgrešeno tolmačenje. Programsko namreč trdi, da lahko le izniansiran, diferenciran in fragmentaren pristop mobilizira in obnovi avtentičnega duha tiste filozofije, ki samo sebe razume kot "fragmentarno sled aktov kritične refleksije". Tu deluje neka *strategija mozaičnega branja*, ki pripravlja pogoje in odpira možnost globinskega razgovora z Adornom. Pravilna je domneva, da strategija mozaičnega branja najbolj ustreza duhu Adornovega mišljenja, ki ga lahko od vsebinsko-filozofskih motivov do formalno-stilskih konstrukcij opišemo kot labirint fragmentarnega mišljenja. Tukaj zlasti vztrajamo na Adornovih stilskih vajah, ki so *fragment* (beležke, gesla, komentarji, epigrami, nauki, aforizmi,

eseji, itd.) dvignile na raven univerzalne oblike filozofskega govora. Naloga fragmentarne pisateljske prakse (ki jo je že Nietzsche s svojim "aforističnim mišljenjem" privedel do pojma) je, da stalno neti anti-semitske impulze. Lahko trdimo, da je bil ravno Adornov stil sklepanja v slavnem sporu o pozitivizmu (*Der Positivismusstreit*, 1975) zadnji korak pri rastočem oddaljevanju od dialektike kot "privilegirane misli". Tam je Adorno programsko poudaril: "Dialektična teorija se mora vedno bolj oddaljevati od oblik Sistema ... Zato, ker se v postliberalnem obličju družbe njegova sistemska enotnost kot totalnost amalgamira z represijo". Videti je, da je Adorno prevzel od Benjamina strategijo *mikroskopskega pogleda*, ki znotraj razjeda in ruši dialektični mit totalnega uma. Razliko glede na Hegla Adorno bistveno določa kot razliko med interesi: "Pravi interes filozofije je tam, kjer je Hegel v skladu s tradicijo pokazal svojo nezainteresiranost: pri brezpojmovnem, posameznem in posebnem". Adorno ni prenesel Heglove "afirmativne dialektike", ki želi s svojim nasilnim izenačevanjem (načelo identitete) pomiriti splošno in posebno ter izkoreniniti njune razlike. Kardinalni greh nemškega idealizma, za katerega ga sedaj kaznuje pozitivistična kritika, je bil v tem, da je ukinil napetost v samem srcu mišljenja. Fetišistični vidik takega mišljenja, ki mu ni za lastno gibalno konsekvenco, je najbolj razviden v "vladavini pojmov", ki je po Adornu sublimirani izraz vladavine v stvarnosti (*Dialektik der Aufklärung*, 1947). Spremeniti to smer pojmovnosti, vrniti jo neidentičnemu, ostaja programsko načelo Adornove negativne dialektike. Zato so si nadarjeni Adornovi nasledniki prizadevali, da bi določene stilske figure njegovega mišljenja, posebno tiste, ki netijo antisemitske impulze, vzvratno nanašali na njegovo filozofijo. Ena od metafor, ki so jo mobilizirali in stalno uporabljali za aktiviranje energije kritične reflektiranosti, je *polje moči* (*Kraftfeld*), v katerem vlada dinamična napetost. To polje napetosti predstavlja notranje energetske načelo "delovanja pojmov", ki teži k temu, da bi dosegel tisto, kar je nepojmljivo. S "poljem moči" (znotraj katerega se razbijajo okosteneli pojmi in drobi njihov fiksirani pomen) se mišljenje samokonstituira in dviga na stopnjo radikalno negativne, do skrajnih posledic razvite kritične zavesti. *Sozvezdje* je druga pomembna Adornova - od Benjamina sposojena ostroumna metafora - ki je mobilizirana za obrzdanje "sistemskih impulzov" filozofskega mišljenja. Astronomska metafora "sozvezdje", da uporabim Benjaminov jezik, kaže na paralelno in enakopravno eksistenco zvezd znotraj kozmičnega obloka. Metafora izključuje pojav "črne luknje", ki bi absorbirala, nivelirala in v sebi ukinila vse razlike nebesnega svoda. Z drugimi besedami, vsi elementi Adornovega "ognjemetnega mišljenja" imajo enakopraven status in vlogo znotraj disperzivnega teoretskega horizonta. Neponovljivo je ukinjen "pooblaščen diskurz" in privilegirani Logos, ki sistematsko grozi z miselno homogenizacijo.

Cilj stilizirane eksegeze Adornovih spisov in poseben namen teh plodnih interpretacij je bil v tem, da bi osvobajajoče oživile filozofski stil, ki neti antisistemske impulze in proces gnitja absolutnega duha. Tu deluje plodna recepcija, ki vzpostavlja vzvratno učinkovanje Adornovega stila na njega samega, zlasti tam, kjer z ustreznimi komentarji preprečuje vsako možnost, da bi se večplastna, policentrična in fragmentarna misel sistematsko organizirala. V tem smislu je zgodovina dosedanje recepcije njegovega mišljenja izredno poučna: da bi rekonstruirali arhitekturo Adornove misli, so dosedanje interpretacije njegovo filozofijo načrtno razstavile v *miselne modele*. Čeprav je Adornova filozofija v svojem miselnem toku nepregledna in zamotana ter posredna,

njeni miselni modeli znova vzpostavljajo panoramske karte in kažipote, s pomočjo katerih se lahko edino orientiramo. Dosedanja literatura je registrirala pet miselnih modelov, ki rekonstruktivno skicirajo proces zgodovine samokonstituiranja Adornove kritične teorije.

Heglovsko stilizirana *Marksistična dediščina* je prvi model, ki je - posebno znotraj zgodnje kritične teorije - oblikoval nenavadno močno recepcijsko polje. Čeprav je sodeloval v zgodnjih diskusijah o marksizmu, in to zlasti v polemikah z Lukácszem in Korschem, se ni Adorno nikoli doktrinarno vezal na omenjeno tradicijo. Za razliko od ortodoksne marksizma, za katerega je po Marxovih besedah rekel Hegel "brezpogojno zadnjo besedo vsake filozofije" skuša Adorno in na splošno vsa kritična teorija dialektiki odrekati pravico do "privilegiranega mišljenja". Za razliko od militantnih heglovcev, ki jemljejo stvarnost, objekt samo kot "gigantsko projekcijo absolutne imanence" duha in subjekta, teži Adorno k temu, da vrne dialektiki dostojanstvo *negativnega* mišljenja. Delovanje pojmov mora vedno znova biti na ravni tistega drugega, različnega in heterogenega. Adornovo mišljenje računa s posameznim, slučajnim in marginalnim, ker se želi izogniti diktaturi poustvarjene totalitete. Dialektično racionalnost je od začetka sprejel kot organon samokritike pojmov, ki si prizadeva doseči tisto nepojmljivo. Čeprav za Adorna ne moremo reči, da je nekakšen ugledni tolmač Marxa in še manj njegov naslednik, je v njegovem mišljenju vtisnjen pečat in neizbežno globinsko obeležje dialektike, celo kadar je negativna. Njegova filozofija nosi oznake tistega Sistema - Heglovega -, ki ga je Adorno neutrudno kritično razgrajeval. Kljub tem dejstvom predstavlja vsak naknadni poskus niveliranja Adornovega fragmentarnega mišljenja - ki bi se vrednotilo in ocenjevalo glede na stopnjo vdanosti in zavestobe neki doktrini (Marxovi) - regresivni postopek, ki vodi s spontanim razvojem nazaj v Sistem (imperializem nekega stališča).

Estetike moderne, ki so jo apostrofirali Adornovi literarni nasledniki, predstavlja drugi model, ki oblikuje zapleteno konfiguracijo miselnih eksperimentov. Knapp je opozoril tudi (G. Knapp, Theodor W. Adorno, 1980) na tiste motive v Adornovem mišljenju, ki nosijo glasbeni pečat. Sama tema "dialektika v duhu glasbe" odkriva skrite predpostavke zgodovine dela *negativna dialektika*, ki sega s svojimi koreninami v glasbeno kritiko dvajstetih let. Adorno je resnično ob neki priložnosti sam sebe imenoval "glasbenika druge dunajske šole" in s tem dal priznanje Albanu Bergu in Arnoldu Schönbergu. Dunajska moderna je posebno v liku Schönbergove "atonalne glasbe" neposredno vplivala na proces formiranja Adornovega sloga sklepanja, po katerem filozofijo ne smemo reducirati na kategorije, ampak jo v določenem smislu moramo šele komponirati. Svojo filozofijo komponira Adorno po vzoru glasbene Moderne - po antinomičnih oblikah nove glasbe - a disonanco obravnava kot resnico harmonije. Ideja "razcepa" in "logike razsula" nujno kaže na učinke izkorinjene stilske obveznosti dunajske Moderne. V vsakem primeru zgodnjo *estetsko izkušnjo* Moderne prepoznavamo kot substanco in gibalno moč Adornovega filozofiranja, ki hkrati predstavlja predmetno področje, na katerem se razvijajo filozofski motivi, ti pa anticipirajo bistvene motive v njegovem kasnejšem razmišljanju. Poleg Schönberga in drugih mojstrov dunajske šole, je zlasti obrnjena pozornost na to, kako so literarni protagonisti dunajske Moderne Krauss in Hofmannstahl (ki so sledeč Hölderlinu razbili simbolično enotnost umetniškega dela) vplivali na Adornovo skoraj časopisno obliko filozofiranja. Mikrološka prevlada aforizmov, epigramov in esejev, ki sledi Kraussovi,

pomeni nasprotovanje sistemskemu mišljenju, ki ga je še Nietzsche denunciral kot "volja za neiskrenost". Adorno ni prikrival, da je bil stalinistični učenec mojstra besede Karla Kraussa: javno je priznaval, da je ostal v literarnem pogledu zanj merodajen slavní avtor časopisa Plamenica (*Die Fackel*). "Sovrašтво do fraze, do artizma razdelana sintaktična kompizicija, naklonjenost aforizmu in pregnantnemu izrazu, vse to povezuje jezik *minima moralia* s prozo tistega avtorja, ki je prebedel cele noči, trudeč se, da bi predrzno vlačugo besedo ponovno spremenil v devico" (Karlo Petacci). V literaturi je preusmerjena pozornost ravno na osupljivo bližino in podobnost zbirke *Minima moralia* s Kraussovó esejistično aforistično pisateljsko prakso. V svojem esejú o Karlu Kraussu, *Morala in kriminal*, je Adorno hvalil njegovo prozo, ki je kazala skrajno ravnodušen odnos do velikih literarnih oblik. Še več, po jezikovni moči posameznih formulacij, v pregnanosti podrobnosti, pa tudi v bogastvu sintaktičnih oblik po Adornu ni Kraussa presegal noben od njegovih sodobnikov. Toda Adornova vdanost Krausu se konča tam, kjer se ta veliki "apokaliptični satirik" (Edward Times) nagiba k nereflimirani pozitivnosti, ki izgublja pomen za formiranje pozicije neke negativne dialektike. Ta, kjer Krauss fetišizira umešniško eksistenco, postavlja miselni okvir, znotraj katerega se Adorno oddaljuje od svojega literarnega vzornika. Moč, ki jo Kraus v svojih satirih črpa iz neizdiferenciranega dualizma (ne tematizirane logike dobrega in zla) je hkrati tudi njegova slabost. Kolikor bolj ohranja Kraussova proza svoj humanizem nespremenljiv, toliko bolj se opriema restavrativnih potez. Kljub tej gotovo izjemni Kraussovi kritiki je v Adornovih *Tezah o jeziku filozofov* viden vsestranski vpliv modernistične destrukcije jezika. Kraussov programski rek, da je "jezik edina himera, katere varljivost je neskončna", omogoča kasnejšo Adornovo trditev, da se "danes filozof nahaja v poziciji razpadlega jezika. Njegovo gradivo so razvaline besed". Ob zatonu dunajske Moderne je Krauss razkril nastajanje jezikovne revščine, ki je čista kristalizacija družbenega pustošenja. Tudi od estetske Moderne je Adorno podedoval strast za esejem, ki upošteva neidentičnost, aporetično misel pa je povzdignil na stopnjo univerzalnega filozofskega govora. V vsakem primeru je Adorno nosil v sebi dunajske impulze, ki jim dolguje del svoje filozofske identitete.

Kulturni konzervatizem mandarinov predstavlja tretji model, ki je posebno vplival na oblikovanje Adornovega mišljenja. Kljub marksistični dediščini in modernistični senzibilnosti, se je Adorno pogosto vračal k romantičnemu antikapitalizmu. Njegov nenavaden prezir do množičnih družb in neobzdrano sovraštva do populistične kulture in narodnih demokracij ("barbarski kolektivi, ki likvidirajo subjekt") najde svoje oporišče in svojo utemeljenost v romantični korekciji sveta Moderne. V kultu novega in s tem tudi v ideji Moderne je po Adornu protest proti temu, da ni ničesar novega več. Pogosto je vztrajal na priviligirani poziciji kulturnega mandarína (večkrat so ga imenovali "čuden duhovni aristokrat"), ki s prezirom odklanja izenačevalno funkcijo množične kulture. Sicer pa je - za razliko od konzervativnih kritikov množične kulture - Adorno zavrnil obrambo elitne kulture. Zlasti so mu bile tuje puritanske poteze, ki so obarvale Huxleyevo izrazito odklanjanje množične kulture. Težil je k osvoboditvi naprednih prvin v romantičnem antikapitalizmu, ter skušal reakcionarne argumente proti množični kulturi spremeniti v prosvetljske zgodbe. Adornov romantični antikapitalizem - ki ima svoje korenine v Nietzscheju in Schopenhauerju - in z njim v zvezi pesimizem, ki s seboj prinaša zavest o univerzalnih in procesih množične kulture - so pogosto stilizirali levičarsko. Odkriti prezir do "kulturne industrije", ki ga je že Spengler označil kot

"kolektivno barbarstvo z enakimi možnostmi", je težko demokratsko upravičiti. Kljub iskrenim prizadevanjem, da bi se Adornova romantična misel demokratsko radikalizirala, ostaja vtis, da ima nauk o "stiliziranem barbarstvu množične kulture" antipopulistični prizvok.

Židovska tradicija je četrti model, ki je obeležil in določil duha ter značaj Adornovega mišljenja. Številni raziskovalci so dokazovali Adornov ambivalenten odnos do židovskega porekla, ki ga je, kot se zdi, odklanjajoče sprejemal. Prizvok židovske dediščine se v Adornovem mišljenju kaže v "usihanju utopične želje", ki je skrito povezana z židovsko prepovedjo slikanja bogov in raja. Adornova "melanholična znanost" (G. Ross) hrani spomin na kolektivno apatijo proti sistematičnemu iztrebljanju Židov. Njegova "misel eksila" kaže na državljansko hladnost, ki pomeni prilagajanje na krivico. Iz dramatične zgodovine svojega naroda ("Židje so bili pred diasporo nomadi, potepuški narod - skriti cigani zgodovine?") je dosegel tesno zvezo med antisemitizmom in totalitarizmom. "Židje so najbolj vztrajna grobnica tistega drugega, različnega in neidentičnega, ki ga želi totalitarizem 20. stoletja likvidirati: Auschwitz potrjuje filozofemu čisto identiteto kot smrt. "Sistematično iztrebljanje Židov je v kritični teoriji obarvano le kot moment univerzalne krivice. Hitler je logični izhod iz patologije Moderne, ki je ovekovčena v strahoti regresivnih diktatur. Kolikor državljani celo priznavajo, da antisemit nima prav, bi želel, pravi Adorno, da tudi Židje ne bi imeli prav. Ničevost in brezosebnost vseh kolektivnih ritualov, pa tudi ritualna žrtvovanja - priča, kako gospodarijo z življenjem maščevalne skupine. Adornu se je vsekakor zdelo, da moramo ponovno zastaviti vprašanje o poraženem v času njegove likvidacije. Verjel je, da iz kritične teorije kot "misli eksila" govorijo poraženci, ki jim glede na zmagovalca, pripada resnica.

Proto-dekonstruktivistični impulzi predstavljajo peti in zadnji model, ki je vplival na proces živega formiranja Adornovega mišljenja. Zadnja leta postajajo vse očitnejše tematske sorodnosti med francoskimi poststrukturalisti in protagonisti prve generacije frankfurtske šole, in posebno Adorna. Resnično, tisto, kar mogoče najbolj presneča, je dejstvo, da je bilo potrebno toliko časa za pravilno oceno čudežne prepletenosti teh dveh mišljenjskih šol. Dobro je znana nekakšna nedoločena "vsenavzočnost" Adornove kritične teorije v francoskem poststrukturalizmu. Še več, lahko govorimo o določeni diskurzivni konvergenci, pa tudi osebnem približevanju francoskih in nemških mislecev. Lahko opozorimo na to, kako je v času eksila v Parizu leta 1930 Benjamin sodeloval pri delu protodekonstruktivističnega kroga "College de Sociologie", ki ga je vodil George Bataille. Temu lahko dodamo tudi podatke, da je Derrida s spoštovanjem pisal o Valterju Benjaminu in da lahko subtilnejšo zvezo med Adornom in Derridajem posredno vzpostavimo pred Rosenzweiga, tj. prek njegovega francoskega nadaljevalca Emanuela Levinasa. Pred koncem življenja je v razgovoru z Roleom Foucault opozoril: seveda, če bi poznal frankfurtsko šolo, če bi tedaj vedel zanjo, ne bi govoril kopice neumnosti in bi se izognil mnogim okoliščinam pri tem, ko sem skušal hoditi po lastni poti, čeprav je medtem frankfurtska šola odprla vse avenije". Avtor spisa *Adorno kot hudič* (1974) (Liotar) je šel dlje in v omenjenem delu kritično povzel Adornov prikaz propada metafizike in gibanje k "mikrologiji", s katero je osvetlil svoj prihod v Postmoderno. Po drugi strani so tudi sodobni nadaljevalci frankfurtske šole, predvsem Habermass (*Filozofski diskurz moderne*, 1985) in Velmer (*Dialektika moderne in postmoderne*, 1985) začeli raziskovati notranji pejzaž poststrukturalizma, da bi ugotovili točko

križanja in razhajanja z lastno tradicijo. Nedavno je Peter Jus (*Adorno, poststrukturalism and critique of identity*, 1886) navedel najbolj vidne skupne Adornove preokupacije in preokupacije poststrukturalistov. Diskurzivno približevanje se giblje po liniji od kritike jezika in uma, prek odklanjanja fundamentalizma v filozofiji zaradi podtalnih zvez med metafiziko identitete in strukturno dominacije, pa vse do frontalne destrukcije celotne strukture racionalnosti, ki je neposredno vodila polemike o Postmoderni. Zvezo med Adornom in poststrukturalisti je utrdilo njihovo objestransko naslanjanje na Nietzschejevo demontiranje identitete, ki je po svojem pojmu totalno. Te neodvisne filozofske sobojevnike povezuje zlasti projekt razrušitve "pojmovnega imperializma". Često so vzporedno in povsem neodvisno prihajali do istega spoznanja, da lahko danes teorija deluje samo še kot transgresivna praska razgrajevanja univerzalističnih modelov sklepanja. V obeh primerih mikrološka analiza ruši velike sinteze - totaliziranje v Sistem - ki so bile v glavnem zaščitni znak ambicioznih novoheglovcev.

Kljub nevarnosti, da bi Adorna spremenili v dekonstruktivista z nemškim naglasom, lahko trdimo, da je prav on anticipiral številne "francoske teme". Adorna so imeli za nekakšnega dekonstruktivističnega predhodnika z močnimi postmodernističnimi impulzi. Sam je, brez stranskih vplivov, videl, kakor sugerira Rainer Nagel (*The scene of the other: Adorno's negative dialectic in the context of poststructuralism*, 1983), da je danes mišljenje v "neprekinjenem stanjučasne sodbe". Ta trditev se ujema z Liotarjevim razglasom o koncu "Velikih Zgodb" in o smrti "privilegirane diskurza". Odprte diskurzivne formacije delujejo skoraj po vzoru na Adornove čudežno prepletene figure mišljenja. Pri tem vse figure mišljenja enako in enakopravno ustvarjajo neko mikrodiskurzivno prakso, ki je Adorna neposredno privedla v samo središče postmodernistične Zgodbe. Adornovo mišljenje v modelih za vedno opušča nekdanje sanje o prvi, substancialni filozofiji. V programskem tekstu *Čemu še filozofija* (1962) Adorno poudarja paradoks modernega mišljenja: "Filozofija, kakršna bi lahko po vsem edino še bila odgovorna, si ne bi smela več domišljati, da je kos absolutnemu". Tu deluje, da povemo z Liotarjevim žargonom, reduciran pluralizem "jezikovnih iger", ki postavlja v prvi plan lokalni značaj vseh diskurzov, enotnosti in legitimacij. Danes po pravici govorimo o "kritiki uma po Adornu", kjer najdemo začetke filozofije Postmoderne. Dobro je znano, da Adornove "modelske analize", nasprotno, pa tudi protislovne figure mišljenja nikoli niso oblikovale edinstvenega teoretskega sklopa. Njegovi miselni eksperimenti se izmikajo vsakemu konceptualnemu hogomeniziranju: Adorno je bil bolj od kateregakoli drugega pripadnika frankfurtske šole dojemljiv za najrazličnejše teoretske vplive in miselne vzpodbude. Njegova produktivna odprtost je vzvratno vplivala na oblikovanje sodobnih diskusij in vse številnejših razprav znotraj postmoderne. Razsvetljeno branje Adorna kaže, da samo gibanje po obročastih robovih njegove filozofije lahko zadene njeno postmodernistično razsrediščeno jedro. Tak razlaščen diskurz je začetek konca pooblaščenega Logosa in substancialne racionalnosti. Samodestabilizirana filozofija, ta "podivjani diskurz" (Liotar) je vse tisto, kar nam je preostalo od duha "žilave teorije". Adorno je po pravici imenovan "Odisej duha": bil je eden od redkih filozofov, ki je bil solidaren z mišljenjem v trenutku njegovega razpada. Pogumen in ne da bi ga grizla vest, se je spustil v razbrzdano in totalno kritiko uma: sam je sledil Kantu in se uprl "ohromljanju uma", ki ga je um storil sam sebi v obliki obreda svoje znanstvene in filozofske iniciacije.

Prevedla: Jana Šivec